MEZŐ ANDRÁS 1989. A típusváltás. Egy fejezet helységneveink élettanából. In: *Névtudomány és művelődéstörténet.* Szerk. BALOGH LAJOS – ÖRDÖGH FERENC. MNyTK. 183. Budapest. 143–6.
MEZŐ ANDRÁS 1996. *A templomcím a magyar helységnevekben (11–15. század).* Budapest.
Z. = A zichi és a vásonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára 1–12. 1871–1937. Budapest.

TÓTH VALÉRIA

VALÉRIA TÓTH, **Models of changes among settlement-names**

Research on the names of settlements should concentrate both on the systematic analysis of the names and on the description of the rules of name changes. Due to the fact that place-names as well as common nouns can be perceived as combinations of a signifier (form) and a signified (denotative meaning), their changes have to be described from two aspects. If the denotative meaning of the name changes in such a way that the name-form remains the same, one can speak of a change in denotation (*Döbrés* 'name of settlement' > *Döbrés* 'regional name'). During the process of a change in form, the denotative meaning of the name does not alter. Instead, the name-form is exposed to a lexical-morphological (often parallel with a semantic) change *(Disznó > Apáti)*. Regarding changes in form, one can identify regular (predictable) changes, such as adding a post-constituent *(Körmöc > Körmöc**bánya**)*, ellipsis *(Remete**falva** > Remete)*, changing a morpheme (often labelled as 'element') of the name to a name-constituent *(Kerek**i** > Kerek**egyház**)*, changing a name-constituent to a morpheme *(Kovács**telke** > Kovács**i**)* leading to a change in the syntactic structure of the name; reduction *(Hodos**d** > Hodos)*, suffixation *(Halász > Halász**i**)*, changing a morpheme to another (*Nyárá**gy** > Nyárá**d***), changing a name-constituent to another *(Mike**falva** > Mike**fa**)* resulting in a change of the morphological structure of the name. The loss of etymological transparency *(Szentmária > Somorja)* and folk etymology *(Szentkozmadamján > Szentkozmadombja)* are examples of irregular (unpredictable) changes in form. Complex changes involve changing both the denotation and the form of the name. The disappearance of a name *(Salamon > Ø)*, the differentiation of a name *(Apáti > **Kis-*** and ***Nagy**apáti)*, and the integration of names *(Szurdok + Bénye > Szurdokbénye)* can illustrate this subclass.

NYELVTÖRTÉNETI SZEMPONTOK AZ ÁRPÁD-KOR ETNIKAI VIZSGÁLATÁHOZ[1]

1. Olyan forráshiányos, illetve forrásszegény időszakoknak, mint a magyar honfoglalást megelőző, illetve azt közvetlenül követő korszaknak az etnikai viszonyait mai ismereteink szerint közvetlen bizonyítékok segítségével nem vizsgálhatjuk: bár a honfoglalás után az oklevelezés viszonylag korán megindult, ezek a források alig vagy egyáltalán nem utalnak a települések lakóinak származására. Éppen ezért a népességkutatók olyan közvetett forrásokhoz fordulnak, mint a történelem, a régészet, a történeti névkutatás, a történeti földrajz és történeti biológia, az antropológia, újabban pedig a genetika eredményeihez. Mindezek közül a kezdetektől fogva különleges hangsúlyt kapott a helynevek vizsgálata.

[1] Készült az OTKA T 034216 számú pályázatának támogatásával.

DOI: https://doi.org/10.29178/NevtErt.2005.18

2. Az Árpád-kori Magyarország etnikai térképével kapcsolatban egészen a közelmúltig mindössze két, a múlt század elején megjelent névtani tanulmányt említhettünk csak: MELICH JÁNOS „A honfoglaláskori Magyarország" (1925–29) és KNIEZSA ISTVÁN „Magyarország népei a XI. században" (1938) című írásait. Az újabb irodalomból KRISTÓ GYULA egyes dolgozatai sorolandók ide, elsősorban a 2000-ben megjelent „Magyarország népei Szent István korában" című tanulmánya, illetve a 2003-ban kiadott „Nem magyar népek a középkori Magyarországon" című monográfiája. A teljes nyelvterület feltérképezését az elmúlt évszázad nyelvészei közül az említetteken kívül más nem vállalta, viszont megjelent néhány olyan tanulmány, amely a korai ómagyar kori Magyarország egy-egy területének településtörténetét vizsgálja. Elsőként említendő MOÓR ELEMÉRnek a „Westungarn im Mittelalter" című munkája (1936), amely egy nyugat-magyarországi terület középkori névanyagát dolgozza fel nyelvészeti-nyelvtörténeti és népességtörténeti szempontból. BENKŐ LORÁND a székelység betelepülésére irányuló kutatásait több tanulmányban is publikálta (1991, 1998a, 2003a, 2003b), a legújabb irodalomból pedig RÁCZ ANITÁnak az Árpád-kori Bihar vármegye etnikumait vizsgáló írása (2004) sorolható ide. – Az alábbiakban nem az itt felsorolt tanulmányok eredményeit kívánom összegezni, hanem a kutatásokban explicit módon megfogalmazott vagy csak az adatok, források kezeléséből kikövetkeztethető módszertani háttér néhány tanulságát mutatom be.

Mind KNIEZSA, mind KRISTÓ különös figyelmet fordított a kutatásaikat meghatározó módszertan ismertetésére. KNIEZSA dolgozatával lényegében egy előzmények nélküli tudományterület metodológiai alapjait fektette le, de KRISTÓ már említett tanulmányának módszertani fejezete is szükségszerű lépés volt (KRISTÓ 2000: 5–12). KNIEZSA etnikai következtetéseit a kutatók a dolgozat keletkezésétől jóformán napjainkig kritika nélkül elfogadták és idézték, anélkül, hogy valaha is felülvizsgálták volna annak elméleti alapvetését. KRISTÓ tehát egy csaknem hetven éves elmélet korrekciójára vállalkozott a történelemtudomány és a nyelvészet újabb eredményeinek ismeretében, de az ott alkalmazott módszerek tételes bírálata mellett egy új szempontrendszer lehetőségét is felvázolta.

A KNIEZSA által alkalmazott hármas „bizonyítékrendszerből" kettőt KRISTÓ bizonytalanságaik miatt elvetett: a történelmi bizonyítékok, mint a gyepűvonal és az egykori szállásterületek a kutatás mai állása szerint nem állapíthatók meg egyértelműen, azaz KNIEZSA „ismeretlent próbált ismeretlennel meghatározni" (KRISTÓ 2000: 6). Szintén csak bizonyos megkötésekkel használhatók etnikai következtetésekre a régészet eredményei, ezek ugyanis csak kultúrák elkülönítésére alkalmasak, mai értelemben vett nemzetekére, illetve nyelvekére legfeljebb közvetve használhatók. KRISTÓ tehát KNIEZSA szempontrendszeréből csupán egyet, a nyelvészeti bizonyítékcsoportot használta fel, viszont azt is jelentősen átdolgozta. KNIEZSÁhoz hasonlóan ugyan szintén a helynevekhez és személynevekhez fordul, azonban módosítja a források körét: mind a felhasznált oklevelekét, mind pedig a vizsgált korban nem adatolható, de a kor nyelvállapota és névrendszere szempontjából forrásértékűnek ítélt helynevekét.

Bár közvetlenül nem vezet népességtörténeti megállapításokhoz, a többnyelvű települések névanyagának vizsgálata szempontjából mégis feltétlenül meg kell említenem KNIEZSA ISTVÁN „A párhuzamos helynévadás" (1944) című tanulmányát is, amely a 20. századi magyar névkutatás egyik legmeghatározóbb elméletévé vált, holott (mint a szer-

ző maga is utalt rá, vö. KNIEZSA 1960: 19), a korabeli – s több mint félszázad távlatából hozzátehetjük: a későbbi – nemzetközi szakirodalom téziseinek a végső következtetés teljesen ellentmond. Az a következtetése, mely szerint az általa párhuzamos helyneveknek nevezett, azaz egymásnak szemantikailag megfelelő, de más nyelvből eredeztethető névpárok akkor is azonos időben alakultnak tekinthetők, ha huzamos ideig csak az egyikük adatolható. (A külföldi szakirodalom ezt a jelenséget fordításként értelmezi.)

Módszertani szempontból meghatározó fontosságú BENKŐ LORÁNDnak az „Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontja" (1998b) című írása, mely – mint az alcím is mutatja – a helyneveknek a népesség- és településtörténeti kutatásokban betöltött szerepét elemzi, különös tekintettel a forráshiányos időszakok feltételezett névrendszerének vizsgálatára. Bár a tanulmány nem ad összefüggő szempontrendszert a korai névrendszerek és az etnikai összetétel kapcsolatának felfedésére, felhívja a figyelmet olyan veszélyekre, amelyek a kutatások eredményeit jelentősen torzíthatják: ilyenek például a latinos formák és magyar helynevek pontatlan megfeleltetése, megkövesedett névfejtések kritika nélkül való elfogadása vagy a népetimológiával létrejött névformák értékelése.

3. Ezt a kivonatos tudománytörténeti áttekintést összegezve a következőket állapíthatjuk meg: az eddig említett dolgozatok módszertanát egyrészt a felhasználható források körének meghatározása, másrészt pedig a rendelkezésünkre álló adatokból levonható következtetések mérlegelése teszi ki. Dolgozatom következő szakasza az utóbbiakhoz csatlakozik: egy olyan szempontról szeretnék szólni, amely a magyar szakirodalomban mindeddig tudomásom szerint nem jelent meg a népességkutatásban, a nemzetközi onomasztikában viszont a névtan egyik legtöbbet kutatott területévé nőtte ki magát az elmúlt évtizedekben. A külföldi szakirodalom (némi terminológiai vita után) névintegrációnak nevezte el azt a jelenséget, amelyet az alábbiakban bemutatok.

A többnyelvű területek névkincsének kölcsönhatása, a névtani kontaktus több nemzetközi konferencia központi témája volt már a 70-es évektől kezdve: Gdanskban, Uppsalában, Saarbrückenben és Bernben rendeztek tudományos vitát a névtani kontaktológiáról. Mind tematikájában, mind pedig a lebonyolítás módjában kiemelkedik ezek közül a kongresszusok közül az 1982-es lipcsei „Eigennamen im Sprachkontakt" [Tulajdonnevek a nyelvi érintkezésben] című nemzetközi szimpózium. Ennek a találkozónak a célja az volt, hogy a résztvevők a névrendszerek érintkezésének egyik legjellemzőbb jelenségét, az úgynevezett névintegrációt definiálják, és egy univerzálisan használható modellt dolgozzanak ki a különböző nyelvek integrációs folyamatainak leírására. A konferencia téziseit ERNST EICHLER és RUDOLF ŠRÁMEK dolgozta ki, maga a tanácskozás pedig annyiban különbözött a szokványos konferenciáktól, hogy a résztvevők nem tartottak előadásokat, hanem a tézisekkel kapcsolatos észrevételeiket, kiegészítéseiket adták elő s vitatták meg. (Ennek összefoglalása: CHRISTOPH–EICHLER–HENGST–ŠRÁMEK 1984.) Az így együttesen kialakított elméleti keret és terminológiai rendszer (apróbb módosításokkal) a német–szláv és német–újlatin nyelvű érintkezések kutatásában mintegy két évtizede használatos.

E rövid tanulmány keretében természetesen nincs lehetőség arra, hogy ezt az elemzési modellt alaposan bemutassam, de a kiinduló definíció és a vizsgálati szintek bemu-

tatása a dolgozatom további megállapításaihoz feltétlenül szükséges. A *névintegráció* tehát ebben az elméletben „egy nyelvi egység kommunikatív (társadalmilag meghatározott) átvétele az egyik nyelvrendszerből a másikba" (uo. 9). Magát az integrált elemet a rendszer *integrátum*-nak nevezi (vö. ném. *Leipzig* < ószorb **Lìpsko*; és ugyanígy m. *Berlin* < ném. *Berlin* is). A névtani integrációt különböző aspektusokból célszerű megvizsgálni: ez a fonológiai szint és a morfematikai szint, valamint a szociolingvisztikai és az areális szempontok bevonásával történik.

Miért lehet fontos szempont tehát a névintegráció a népességkutatásban? Mert a jelenség kellő tanulmányozásával tudjuk elkülöníteni a névadókat a névhasználóktól. A fentebb említett tanulmányok szinte mindegyike szól arról, hogy a forrásszegény évszázadok helynévkincsére, s annak segítségével a népesség összetételére a későbbi, oklevelekben gazdagabb időszak névanyagából lehet visszakövetkeztetni. Ugyanakkor ha csak az etimológiai vizsgálatok eredményére támaszkodunk, mindössze annyit tudunk meg az illető névről, hogy azt keletkezésekor milyen nyelvű nép alkotta, viszont ez távolról sem jelenti azt, hogy a nevet egészen az oklevélben való megjelenéséig ugyanaz a nép is használta.

KRISTÓ például a nem magyar népeket vizsgáló dolgozatában Bars megye több szláv eredetű településnevével igazolja a szlávok igen korai betelepülését. Hogy ezek a nevek pontosan milyen korúak, pusztán az adatokból nem lehet megállapítani, annyi bizonyos csupán, hogy az oklevelek keletkezésekor (azaz a 13–14. század fordulóján) már léteztek. Némelyiküket azonban az oklevél keletkezésekor már a magyarok által használt (vagy a magyarok által *is* használt) névként kell értékelnünk, mert magyar hangtörténeti változások által módosított formájuk adatolható: például *Berzence* első adata[2] a mássalhangzó-torlódás utáni, *Cserenyén* (később *Cserenye*) első előfordulása[3] pedig a hangrendi kiegyenlítődés utáni állapotot mutatja.

Ahhoz, hogy ezeket az összefüggéseket felfedjük, illetve az esetleges téves következtetéseket elkerüljük, a névintegrációs folyamat mechanizmusának, törvényszerűségeinek ismeretére van szükség. A korai adatok viszont a névintegráció feltérképezésére több szempontból is alkalmatlanok. Egyrészt a gyér adatolás miatt rendkívül ritka, hogy a folyamat nyomon követhető; a csupán egy-két adattal rendelkező helynevek általában vagy az integráció előtti vagy az azt követő állapotot mutatják. Másrészt viszont a neveket használó népről a korai ómagyar korban általában semmilyen közvetlen információnk sincs; azt az eljárást pedig, hogy a helynévből következtetünk a használó közösségre, most nem használhatjuk, hiszen épp az a célunk, hogy megvizsgáljuk, milyen feltételek mellett alkalmazható ez az eljárásmód.

Az integráció vizsgálatára tehát a korai adatokat nem alkalmazhatjuk. Egy a geológiában megfogalmazott, de a nyelvészetre is átültethető tétel viszont újabb lehetőséget kínál a történeti folyamatok felfedésére: LYELL uniformitási elve szerint nincs okunk kételkedni abban, hogy a különböző folyamatok a múltban is lényegében ugyanúgy játszódtak le, ahogyan ma lejátszódnak. Vagyis ha mai névanyagon sikerül megfigyelni, hogy milyen mechanizmusok irányítják a magyar helynévrendszer és a vele érintkező

[2] 1276: *Berzenche* (Gy. 1: 435, 460); vö. szlk. *Hronská Breznica* hn., cseh *Březnice* hn. (FNESz.: *Berzence, Garamberzence).*

[3] 1329/520: *Cherinen* (Gy. 1: 437, 465), vö. szlk. *Čereňany* (FNESz.: *Cserenye*).

más névrendszerek kölcsönhatását, vélhetően olyan információkhoz jutunk, amelyek a korábbi időszakok nyelvi, illetve névrendszertani folyamatait is jellemzik.

A mai magyar többnyelvű névrendszerek vizsgálata mellett a most bemutatott elven túl több érv is szól. Először is rendkívül jól adatolható korszakról van szó, hiszen az elmúlt évtizedekben összeállított helynévtárakban tízezrével találunk kontaktusterületen feljegyzett névadatokat. Másodszor a mai nevek (főként a mikronevek) jelentős többsége átlátszó etimológiájú, szemben a korai nevekkel, amelyek gyakran bizonytalanul, de legalábbis többféleképpen származtathatók. Ennek megfelelően a mai névkincs integrációs folyamatai sokkal inkább nyomon követhetők, mint a korábbi névrendszerekben zajlók, ahol adott esetben több feltételezett kiinduló forma és egy integrátum viszonyát kellene megvizsgálnunk. Végül pedig talán a legfőbb érv a mai névkincs vizsgálata mellett az, hogy itt a névhasználói csoport mindig ismert: a névgyűjtők minden egyes névadat mellett jelölik a helynév nyelvi hovatartozását.

4. Mindezen megfontolások alapján egy mai háromnyelvű terület, Baranya megye névanyagán vizsgáltam a névintegráció törvényszerűségeit. (Az adatok forrása: BMFN.) Az elemzésekbe 20 település helynévkincsét vontam be, az így összeállított korpusz mintegy 2800 denotátum több mint 6000 nevét tartalmazza. Az adatbázisban tehát a legtöbb denotátum több nevet is visel, és ezek a nevek általában két, nem ritkán három különböző nyelvből (a magyarból, németből, illetve a szerbhorvátból[4]) származtathatók.

4.1. A különböző nyelvekből eredő névpárok hangtani és szemantikai megfeleléseik alapján a következő csoportokba sorolhatók. – 1. Névátvételek (az EICHLER–ŠRÁMEK-modell ezt a típust hangtanilag kötött pároknak nevezi), például a német *Hajmas* a m. *Hajmás* átvett formája. Ennek a típusnak egy variánsaként tárgyalom a későbbiekben az átvevő nyelv egy vagy több morfémájával kiegészült névformát is (pl. a m. *Mogyorós* megfelelője a ném. *Mogyorosfëld* hn.). – 2. Egymásnak szemantikailag megfelelő névpárok. Ebben a kategóriában szintén elkülöníthető egymástól két alcsoport: teljes fordítás például a m. *Bükkös* ~ szh. *Bukvik,* vagy a m. *Kertek alatt* ~ szh. *Za bástyama* megfelelés, részleges a m. *Nyírös* ~ n. *Pirkəakər* névpár megfelelése. – 3. Egymásnak szemantikailag nem megfelelő párok (az integrációs modellben: szabad párok), például m. *Kertök* ~ n. *Hanfstikli* ~ n. *Krautstikli.*

A következőkben ezek közül a típusok közül az elsőről, vagyis az átvételekről szólok részletesebben, a fordítással létrejött névpárok ugyanis a névadó és névhasználó elkülönítése szempontjából kevésbé problematikusak.

4.2. A teljes adatbázisban mintegy 300 olyan adat található, amely részben vagy teljes egészében egy másik nyelvben létrejött, azonos denotátumra vonatkozó helynevet tartalmaz. A vizsgált területen lényegében mindhárom nyelvből átkerülhet helynév a másik két nyelv névrendszerébe, legmagasabbnak ezen a 20 településen a magyarból a németbe átvett nevek aránya tűnik.

A jövevénynevek integrációja számos fokozatot mutat. Ha a típusokat egy képzeletbeli skála mentén rendezzük, az egyik végpontba azok a nevek kerülnek, amelyek

[4] A BMFN. adataival együtt az ott használt terminológiát és rövidítéseket is átveszem, így dolgozatomban nem a *szerb és horvát nyelvek*, hanem a *szerbhorvát* terminust használom.

semmilyen változást nem szenvednek el az átvétel, illetve a névhasználat során, mint például a szh. eredetű m. *Bukvik*, vagy a szintén szh. eredetű ném. *Grabrik* helynév. Az integrációs folyamatok skálájának másik végpontját azok a nevek alkotják, amelyek az átvevő nyelv hangrendszeréhez és névrendszeréhez egyaránt idomultak, vagyis hangtani és morfológiai változások is megfigyelhetők rajtuk, például *Gerebice* > n. *Kerpicvíz*ə. A két szélsőséges integrációs lehetőség között persze számos más típus, illetve átmenetek is találhatók, melyek az alábbi alapesetekbe sorolhatók.

a) Az integráció során nem történik változás (l. fent).

b) A névhasználat során az integrátum az átvevő nyelv hangrendszeréhez alkalmazkodik. Az átadó és átvevő nyelvek fonológiai, illetve fonetikai különbségéből adódóan a megfeleléseknek több fajtája mutatható ki a névpárok között. A részletes felsorolás helyett példaként most csak egyet-egyet emelek ki átvevő nyelvenként. – A magyar névhasználók tipikus jegye például a mássalhangzó-torlódás feloldása: a szh. *Kruscsik* helynév a magyar használat során *Ruscsik* lesz, a szh. *Blata* pedig *Baláta.* – A németek által használt magyar eredetű nevek körében jellegzetes változás többek között a delabializáció (ném. *Títis* < m. *Töttös* településnévben és az *Irgehety* < *Ürge/hegy* dűlőnévben), de ugyanilyen gyakori a zárhangok zöngétlenülése és a magánhangzó-redukció is. – A szerbhorvátba bekerülő integrátumok körében szintén általános a magyar labiális *a* delabializációja, mint például a *Kànizsà* < m. *Kanizsa* visszakölcsönzött falurésznévben, és előfordul a palatális labiálisokat érintő hanghelyettesítés is, például *Szukit* < m. *Szőkéd* településnévben. Figyelemre méltó azonban, hogy a szerbhorvát névrendszerbe integrálódó elemek ezektől a változásoktól, illetve néhány szórványos, tipikusnak nem mondható módosulástól eltekintve általában teljesen megfelelnek az idegen nyelvi párjuk hangalakjának, vagyis (a vizsgált adatok alapján) a szerbhorvát nyelv integráló hatása kevésbé bizonyult erősnek, mint a magyar vagy a német hangrendszeré.

c) Az integráció egy másik típusát olyan neveken figyelhetjük meg, amelyeknek a névhasználat során az alaktani szerkezetük módosul, vagyis az átvett név az átvevő nyelv névrendszerének modelljéhez idomul, és morfémaértékű elemmel bővül. Ez a folyamat a magyar és a német névrendszerekbe integrálódó elemekre sokkal inkább jellemző, mint azokra, amelyek a szerbhorvát helynévrendszerbe épülnek be. A magyar és a német névrendszerekben a két nyelv alaktani, illetve szóalkotásbeli jellege miatt gyakran jönnek létre olyan alakulatok, amelyekben az átvett idegen név egy fajtajelölő közszóval egészül ki. Ilyen szerkezetet mutat a m. *Fartal/domb,* melynek előtagja a német *Pfarrer/tal* megfelelője, a német nevek között pedig például a *Köveskutə/printyə* hn. előtagjában az azonos jelentésű m. *Köveskút* hn. található. – A horvátok által használt német vagy magyar eredetű nevek morfológiai szerkezete egyetlen esetben sem módosult, a vizsgált névrendszerekbe alaki változtatás nélkül épültek be az idegen nevek.

d) A negyedik nagy csoport a két utóbbi keveredésével jött létre: azok a nevek alkotják, amelyeknek mind a hangalakjuk, mind a morfológiai szerkezetük változik, ide sorolható például a *Tiskës/kartə,* melynek előtagja a m. *Tüskés* hn.

5. Milyen következtetések, tanulságok adódnak az itt bemutatott tipológiából? A névintegrációnak morfológiai változásokkal járó altípusát a szakirodalom eddig is egyértelműen ítélte meg: az utolsó névadási mozzanat alapján ezeket az átvevő nyelvhez so-

roljuk, a névadók ebben az esetben megegyeznek a névhasználókkal. Mint ahogy a mai *Fartal/domb* vagy a *Nagy/liscse* helyneveket bizonyítottan magyar névhasználói tevékenységhez kötjük, ugyanígy a korai magyar földrajzi köznévvel vagy megkülönböztető jelzővel bővült alakulatokat is magyarnak kell tekintenünk, a Bars megyei nevek közül a *Kisszelepcsény,* a *Kistapolcsány* településnevek és a *Topolnyica-fő* forrásnév magyar névrészei magyar névhasználókra utalnak.

A névpárok vizsgálatából adódik továbbá, hogy nem hagyhatók figyelmen kívül az integrátumok hangalaki változásai sem. Ugyanannak a denotátumnak két neve, a *Kis/bik* és a *Kis/bükk* magyar etnikum jelenlétére utal, a harmadik formát, a *Kis/pik*-et viszont (bár a magyar eredet még felismerhető), német névhasználói tevékenység alakította. Bars korai ómagyar kori nevei közül ez alapján magyar névhasználatot feltételezhetünk a korábban említetteken kívül például a *Borosztó*, *Garabla*, *Kelecsény*, *Tornaka* és a *Valkóc*[5] nevek esetében is, még akkor is, ha szláv származásuk a mai nyelvérzék számára is felismerhető.

A rendszerezés talán legszembetűnőbb tanulsága viszont az, hogy az általam elemzett névanyagban nem elhanyagolható arányban fordultak elő olyan nevek, amelyek névadói és névhasználói más-más etnikumhoz köthetők, de ennek az eltérésnek vagy egyáltalán nem volt a névformán látható jele, vagy pedig azt csak a nyelvjárási fonetikai átírás pontosságával volt képes megragadni a lejegyező. Ezt a tényt (főként az írásbeliség kialakulása utáni helyesírási bizonytalanságok ismeretében) szintén érdemes szem előtt tartani a település- és népességkutatások során.

Irodalom

BENKŐ LORÁND 1991. Maros- és Udvarhelyszék település- és népiségtörténetéhez. *Századok* 343–58.

BENKŐ LORÁND 1998a. Adalékok a bihari székelység történetéhez. In: UŐ.: *Név és történelem.* Budapest. 138–48.

BENKŐ LORÁND 1998b. Ómagyar kori helyneveink vizsgálatának néhány szempontja. *Névtani Értesítő* 18: 5–15.

BENKŐ LORÁND 2003a. Maros- és Udvarhelyszék település- és népességtörténetéhez. In: UŐ.: *Beszélnek a múlt nevei.* Budapest. 108–23.

BENKŐ LORÁND 2003b. Vázlat a Pinka felső vízgyűjtőjének településtörténetéhez. In: UŐ.: *Beszélnek a múlt nevei*. Budapest. 124–32.

BMFN. = PESTI JÁNOS szerk. 1982. *Baranya megye földrajzi nevei*. Pécs.

CHRISTOPH, ERNST MICHAEL – EICHLER, ERNST – HENGST, KARLHEINZ – ŠRÁMEK, RUDOLF 1984. *Sprachhkontakt im Wortschatz – Dargestellt an Eigennamen*. Leipzig.

GERSTNER KÁROLY 1981. Magyar–német kettős földrajzi nevek Komárom megyében. In: *Név és társadalom.* Szerk. HAJDÚ MIHÁLY – RÁCZ ENDRE. MNyTK. 160. Budapest. 181–3.

KNIEZSA ISTVÁN 1938. Magyarország népei a XI.-ik században. In: *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján.* Szerk. SERÉDI JUSZTINIÁN. Budapest. 2: 365–472.

KNIEZSA ISTVÁN 1944. *A párhuzamos helynévadás*. Budapest.

KNIEZSA ISTVÁN 1960. A szlovák helynévtípusok kronológiája. In: *Névtudományi vizsgálatok.* Szerk. PAIS DEZSŐ – MIKESY SÁNDOR. Budapest. 19–26.

KRISTÓ GYULA 2000. Magyarország népei Szent István korában. *Századok* 3–44.

[5] Első előfordulásaik: 1283: *Buruzto* (Gy. 1: 436); 1319: *Garabla* (Gy. 1: 486); 1209: *Chelecen* (Gy. 1: 450); 1300: *Tornoka* (Gy. 1: 453); 1275: *Wolkouch* (Gy. 1: 483).

KRISTÓ GYULA 2003. *Nem magyar népek a középkori Magyarországon.* Budapest.
MELICH JÁNOS 1925–29. *A honfoglaláskori Magyarország.* Budapest.
MOÓR ELEMÉR 1936. *Westungarn im Mittelalter*. Szeged.
RÁCZ ANITA 2004. Népességtörténet és helynévkutatás. (A régi Bihar megye etnikai viszonyaihoz.) In: *Helynévtörténeti tanulmányok* 1. Szerk. HOFFMANN ISTVÁN – TÓTH VALÉRIA. Debrecen. 63–89.

PÓCZOS RITA

RITA PÓCZOS, **Examining the ethnic structure of the population in the Age of the Arpads by means of historical linguistics**

The idea claiming that in the population history of a region we must suppose ethnic groups whose languages generated the place-names of the area is widely accepted both in international and in Hungarian onomastic literature. This diachronically acceptable theory in itself, however, hardly presents a basis if we try to find out about the ethnic structure of the era of the earliest Hungarian written records on the basis of contemporary (synchronic) names. Examining the phenomenon known as "name integration" (i.e. the linguistic adaptation of borrowed names) in foreign literature renders it possible to separate the former namers from the actual users of the names. Regarding its methodology, first it is more practical to observe name integrational processes between Hungarian and languages in contact with Hungarian in a synchronic corpus; this study presents some such tendencies using bi- or trilingual names of 20 settlements of present-day Baranya county.

NÉPNEVEK ÉS HELYNEVEK (TÉZISEK EGY KUTATÁSI PROGRAMHOZ)[1]

1. A népnevek a korai magyar történelem megismerésében igen fontos szerepet játszanak. A Kárpát-medencében való megtelepedés kérdése a régészeket, történészeket ma is foglalkoztatja, s a rendelkezésre álló források feldolgozása után még mára is számos probléma maradt tisztázatlanul. A témát kiváló nyelvészeink is vizsgálták: MELICH JÁNOS helyneveink megfejtésével kívánta felvázolni a Kárpát-medence honfoglalás kori etnikai állapotát (A honfoglaláskori Magyarország: MELICH 1925–9), KNIEZSA ISTVÁN pedig hasonló, de részben megújított módszerrel leginkább a magyar szállásterület megrajzolásával foglalkozott (Magyarország népei a XI.-ik században: KNIEZSA 1938). BENKŐ LORÁND főleg Anonymus gesztájának elemzése révén került kapcsolatba a témával (BENKŐ 1998 és 2002).

Az ómagyar kori településnevek vizsgálata az utóbbi időben fellendülni látszik: egyre több tanulmány vagy éppen egész kötet foglalkozik e korszak neveivel. 1998-tól három olyan kötet is megjelent, amely Árpád-kori vármegyék (Abaúj, Bars, Borsod, Bodrog, Győr) névanyagát dolgozta fel (TÓTH 2001, PÓCZOS 2001, BÉNYEI–PETHŐ 1998). E kutatások alapját a területiség adta: az összefüggő földrajzi területen született

[1] Készült az OTKA T 034216 számú pályázatának támogatásával.